

УДК 94(439)"1994/1998":327

НОВІ ПРІОРИТЕТИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УГОРЩИНИ В 1994-1998 РОКАХ: РОЗВИТОК І РЕАЛІЗАЦІЯ

Іллар К. Я. (Ужгород)

Статтю присвячено вивченню проблем і виокремленню перспектив розвитку і реалізації нових пріоритетів зовнішньої політики Угорщини протягом 1994-1998 рр. Дано характеристику угорсько-румунським та угорсько-словацьким відносинам у досліджуваній період.

Ключові слова: Україна, Угорщина, Європейський Союз, зовнішня політика, концепція.

З точки зору безпеки та якнайшвидшого входження Угорщини в загальноєвропейський інтеграційний процес, у контексті розбудови й посилення загальноєвропейської системи безпеки найважливішим, так би мовити, завданням за період 1994-1998 рр. була підготовка Угорської Республіки (УР) до приєднання до Європейського Співтовариства і НАТО. Набуття країною повноправного членства в НАТО відбулося 12 березня 1999 р., вступ Угорщини до Європейського Союзу – 1 травня 2004 р. В цей період Угорщина підписала угоди про добросусідство з усіма країнами Центральної та Південно-Східної Європи.

Питання зовнішньої політики Угорщини в досліджуваній період є предметом вивчення не лише історичної, але й політологічної, юридичної науки, а також інших дисциплін (міжнародних відносин, дипломатії, країнознавства, культурології).

Проблемним питанням формування зовнішньої політики Угорщини після зміни політичного режиму з 1989 р. присвячено політологічні розвідки Д. Ткача [8, с. 480], Ф. Рудича [9, с. 488], А. Головач [2, с. 59-68]. Необхідно відзначити монографії Є. Б. Кіш «Перехід Угорщини до парламентської

демократії», «Українсько-угорське транскордонне співробітництво: можливості та пріоритети у XXI столітті» [3, с. 140], а також її кандидатську дисертацію (де зовнішня політика Угорщини характеризується в окремому розділі) [5, с. 18] та інші публікації [4, с. 124]. У публікаціях І. І. Бабинець домінує переважно регіональний та міжрегіональний аспекти зовнішньої політики Угорщини після 1989 р. [1, с. 85-94]. В українській історичній науці ще не опубліковано жодного монографічного видання, присвяченого винятково зовнішній політиці Угорщини в новітній час, зокрема після радикальних політичних змін у 1989 р. Отже, ступінь вивчення тематики зовнішньої політики в Угорщині за даний період в Україні є недостатнім.

Угорська історична наука має давні традиції дослідження зовнішньої політики. Поширеними є метод порівняльного аналізу та історичні екскурси [23, с. 85].

Вичерпну аналітику міжнародних відносин та дій угорської дипломатії містять щорічні видання зовнішньої політики [24, с. 431-435], спеціальні випуски з питань зовнішньої політики, багатий масив опублікованих документальних джерел. Стосовно конкретного

періоду 1989-2010 рр. зовнішньої політики Угорщини, слід відзначити перш за все монографічні та аналітичні видання Угорського Інституту зовнішньої політики [25, с. 254-256], щорічник цього закладу – Кулюді Семле (Закордонний огляд) [21, с. 39-62], відповідні тематичні спецвипуски Інституту відносно актуальних проблем міжнародних відносин [20, с. 20].

Метою наукового дослідження є аналіз еволюції зовнішньої політики Угорщини за період 1994-1998 рр. Основним завданням визначаємо розкриття та аналіз зовнішньополітичних пріоритетів Угорської Республіки. Методологічною основою дослідження зовнішньої політики УР є теорія міжнародних відносин та європейської інтеграції.

Зовнішню політику Угорщини за часів соціал-ліберального (1994-1998 рр.) уряду Дюли Хорна було спрямовано на реалізацію головних зовнішньополітичних пріоритетів країни, які визначалися в розділі зовнішньої політики Урядової програми Дюли Хорна: «Уряд намагатиметься формувати більш тісні зв'язки з розвиненими країнами, прискорити інтеграцію в євроатлантичні структури; сформувати добросусідські відносини з країнами нашого регіону; підтримувати закордонних угорців у тому, щоб їхні права, які закріплені в міжнародних угодах і нормах, набули визнання, отримали гарантії і реалізовувалися б на практиці. Ці три основні напрями уряд розглядає в єдності, тісному взаємозв'язку і в рівноправності» [11, 185 с]. Правда, домінування в системі пріоритетів отримав саме розвиток регіонального співробітництва з особливим акцентом на «проблемні взаємовідносини з уже незалежною Словаччиною [17, с. 125-158] та Румунією [29, с. 220-227], і безперечно – європейський інтеграційний поступ.

Важливо також підкреслити харизму прем'єр-міністра Дюли Хорна у формуванні позитивного зовнішньополітичного іміджу Угорщини. Загальновідомо, що будучи міністром закордонних справ, Дюла Хорн разом із австрійським колегою Алоїсом Мокком улітку 1989 р. розрізали металевий дріт, який слугував певним символом залізної брами на угорсько-австрійському кордоні. По суті, ім'я Дюли Хорна набуло популярності в 1989 р. в Австрії та Німеччині, завдяки тому що Угорщина не заборонила масові нелегальні переходи угорсько-австрійського кордону «східними» німцями, які таким чином намагалися дістатися Німеччини.

У регіональному вимірі особливу увагу було приділено нормалізації відносин із Словаччиною та Румунією в контексті «формування взаємної довіри, роботи з розробки двосторонніх базових угод на основі

взаємоповаги інтересів» [11, с. 188]. З точки зору безпеки було підкреслено безапеляційну вимогу щодо приєднання до НАТО й бажання провести в країні референдум із цього питання [11, с. 187].

По суті, як у Комюніке МЗС Угорщини від 13 вересня 1994 р. про офіційну оцінку угорсько-словацьких та угорсько-румунських відносин [14, с. 201-202], так і в доповіді прем'єр-міністра за перші 75 днів урядування від 27 вересня 1994 р. [18, с. 202-204] зазначається, що Угорщині вдалося зробити перші кроки, провести політичні консультації з питань економічного і культурного співробітництва, забезпечити відкриття нових пунктів пропуску, збільшення транзиту; в обох документах йшлося про «визнання наявних кордонів і відмову від територіальних претензій».

Визначними діями уряду в зовнішній політиці була активна участь Угорщини в усіх ініціативах НАТО в регіоні. Це стосується розташування на території Угорщини миротворчих військ (IFOR) та стабілізаційних військ (SFOR) НАТО, виконання зобов'язань щодо участі угорських військ у маневрах згідно з програмою «Партнерство заради миру», ратифікації Державними Зборами індивідуальної програми партнерства між Угорщиною і НАТО від 7 лютого 1997 р., Постанови Парламенту про використання повітряного простору Угорщини натовською авіацією [25, с. 241-243].

Спільна заява прем'єр-міністрів Угорщини, Польщі та Чеської Республіки про їх запрошення до переговорів стосовно вступу до НАТО від 9 липня 1997 р. в Мадриді свідчила про завершення шляху цих країн до атлантичної інтеграції: «Чеська Республіка, Республіка Польща та Угорська Республіка з великим задоволенням приймають запрошення, рішення шістнадцяти членів НАТО стосовно переговорного процесу. Це історичне рішення відкриє шлях до розбудови більш стабільної Європи в контексті посилення європейської безпеки... Також розглядаємо цей крок як початок розширення НАТО у більш ширшому форматі для всіх тих, хто бажає стати членом Північно-Атлантичного Альянсу» [10, с. 301-302].

Особливої уваги заслуговує ратифікація Державними Зборами Угорщини XXIV Закону щодо адаптації Рамкової мадридської конвенції про транскордонне співробітництво від 21 травня 1980 р., що слугувала основою для всебічного та рівноправного формування партнерських відносин органів місцевого самоврядування у прикордонних регіонах, по суті, створювала паритетні юридичні основи співробітництва регіонів Угорщини та Європи [30, с. 175-176].

19 березня 1995 р. в Парижі було підписано Угоду між Угорською Республікою та Словацькою Республікою про добросусідські

зв'язки і дружні відносини, ратифіковану в 1997 р. [14, с. 187]. З-поміж двадцяти двох параграфів, які містила Угода, відзначимо наступні: у першому і другому параграфах ішлося про взаємоповагу і діяльність на основі міжнародних угод; третій параграф містив пункт про безпеку й повагу до спільного державного кордону, про відсутність територіальних претензій між сторонами, про незастосування насильницьких заходів проти незалежності сторін тощо; четвертий параграф включав положення про обов'язковість проведення консультацій у спірних питаннях; інші містили пункти про механізми співробітництва у сферах економіки, науки, техніки, екології, культури, освіти тощо. Найбільша за обсягом 15 стаття містила перелік з восьми пунктів стосовно вирішення питань, пов'язаних із національними меншинами в контексті європейського законодавства [14, с. 187].

16 вересня 1996 р. в Тімішоаре було підписано Угоду між Угорською Республікою та Румунією про порозуміння, співробітництво і добросусідство [28, с. 262-274]. Так само як і в угорсько-словацькому варіанті, в Угоді перераховувалися відданість європейським нормам і принципам, зобов'язання діяти згідно з міжнародними угодами, у відповідності з принципами непорушності кордонів і відсутності територіальних претензій. Усього двадцять п'ять параграфів визначали зокрема і напрями та конкретні сфери співробітництва сторін.

Найбільшим за обсягом був п'ятнадцятий параграф, присвячений гарантіям прав національних меншин, де у 12 підпунктах перераховувалися заходи і пріоритети, за якими буде дотримано етнічну, культурну й мовну, релігійну ідентичність угорської національної меншини в Румунії. Зокрема, в пункті 3 зазначалося: «Угорські меншини Румунії та румунські меншини Угорщини можуть вільно користуватися рідною мовою, навчатися рідною мовою за умов державної підтримки; на територіях, де меншини проживають у більшості, можливим є вивісити традиційні назви на мовах меншин – назви вулиць, інші географічні назви» [29, с. 187].

З метою виконання положень Угоди між Угорською Республікою і Словацькою Республікою про добросусідські зв'язки і дружні відносини угорська сторона ініціювала робочу зустріч між Д. Хорном і В. Мечіяром у Дьєрі 15 серпня 1997 р., де, зокрема, було прийнято спільне рішення стосовно створення змішаної комісії між державами щодо розробки Закону про використання мов меншин у Словаччині, створення умов для освіти меншин рідною мовою, про поновлення видачі дипломів на двох мовах в угорських школах Словаччини, про підписання угоди 30 вересня про розбудову

спільного мосту Естергом-Паркань за кошти Євросоюзу. В рішенні зазначалося: «Сторони підтверджують, що після рішення Міжнародного Суду в Гаазі і в контексті його рішень розпочнуть переговори стосовно вирішення спірних питань та проблем навколо побудови гідрокаскаду Беш і стосовно спільного використання Дунаю» [19, с. 307-308].

Цікаво, що вже 18 вересня МЗС Угорщини надіслало вербальну ноту МЗС Словаччини стосовно бажання і в подальшому активізувати дії з розбудови механізму реалізації базової Угоди, незважаючи на те що «ідея Владіміра Мечіяра щодо можливості підготовки та підписання угоди про взаємне переселення громадян, які висловили на це бажання, в угорському суспільстві викликала негативну реакцію і сприймається як ініціатива етнічних «чисток»» [28, с. 322-324]. 2 жовтня 1997 р. Заява МЗС Угорщини про його позицію стосовно угорсько-словацьких відносин свідчила про невинність угорської сторони до конструктивного співробітництва, незважаючи на антиугорські матеріали у словацькій пресі [14, с. 347-348].

На нашу думку, зазначені складові реальних проблемних питань у словацько-угорському вимірі характеризують не лише фактичний стан процесу двосторонніх взаємин Угорщини та Словаччини, але і його перспективний, якісний формат, тобто адаптивні можливості сторін, які неможливо швидко змінити в одну чи іншу сторону, передусім у сфері психології, етнокультурних взаємин, за умов відсутності хоча би в однієї зі сторін взаємоповаги, толерантності.

Підписані угорсько-словацька та угорсько-румунська угоди були важливими як з точки зору «вирішення» двосторонніх питань у центральноєвропейському регіоні, так і з точки зору виконання умов налагодження добросусідських відносин щодо вступу в НАТО і ЄС. Втім, ці угоди не містили повного спектру питань гарантій та захисту прав національних меншин, що з точки зору сьогодення дає можливість стверджувати про їхню недосконалість і, відповідно, сталість, нагромадження нових-старих проблемних питань у взаємовідносинах сторін.

Один із найдосвідченіших експертів угорсько-словацьких відносин Юдіта Гамбергер (Інститут закордонних справ) цілком справедливо стверджує, що «сутністю угорсько-словацьких відносин є угорська меншина у Словаччині і ставлення до неї словацької більшості. Якість, характер, наголоси й обставини угорсько-словацьких відносин залежать від діючого словацького, а також і угорського урядів» [17, с. 28-29]. На думку Шандора Барді, «уряди лівої орієнтації в

політиці щодо угорських меншин роблять наголос на конкретності та прагматизмі... Ліві уряди питання угорської меншини підпорядковують важливості інтеграції і значимості сусідських відносин» [15, с. 140-150].

Таким чином, за період 1994-1998 рр. зовнішню політику Угорщини було спрямовано на реалізацію таких пріоритетів як домінування євроатлантичної інтеграції та розбудова двосторонньої регіональної співпраці у форматі міжрегіонального співробітництва. Були підписані угорсько-румунська і угорсько-

словацька угоди про співробітництво і добросусідство. Більш оптимістичними, ніж угорсько-словацькі, можна вважати угорсько-румунські відносини – систематичними стали зустрічі на найвищому рівні, було підписано низку угод між міністерствами обох країн, відновлено роботу консульств, розширено і модернізовано пункти перетину спільного кордону.

Подальші наукові розвідки плануємо присвятити зовнішній політиці Угорщини за період 1998-2004 рр.

1. Бабинець І. І. Закарпаття в системі міждержавних відносин України і Угорської Республіки (1991-2004 рр.): дис... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Іванна Іванівна Бабинець. – Ужгород: УжНУ, 2004. – 258 с.; Бабинець І. І. Становлення українсько-угорських міждержавних відносин (1991-1993 рр.) / І. І. Бабинець // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – Вип. 12. – С. 85-94.
2. Головач А. Й. Інституційний розвиток двостороннього співробітництва Угорщини з незалежною Україною у 90-х роках ХХ ст. / А. Й. Головач // Людина і політика. – 2002. – № 5. – С.59-68.
3. Кіш Є. Б. Перехід Угорщини до парламентської демократії: Монографія / Є. Б. Кіш. – Ужгород-Будапешт: Інтермікс, 2010. – 140 с.
4. Кіш Є. Б. Українсько-угорське транскордонне співробітництво: можливості та пріоритети у ХХІ столітті / Є. Б. Кіш. – Ужгород: Ліра, 2003. – 124 с.
5. Кіш Є. Б. Суспільно-політична трансформація в Угорщині. 1966-1990 рр.: автореферат дис... канд. іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Єва Бернатівна Кіш. – Ужгород: Ужгородський державний університет, 1998 – 18 с.
6. Кіш Є. Перехід Угорщини до парламентської демократії (досвід трансформації політичних структур) / Є. Кіш // Політична думка – 1998. – № 1. – С. 27-38.
7. Кіш Є. Три доміанти в політичній палітрі Угорщини / Є. Кіш // Стратегічна панорама. – 1999. – № 1-2. – С. 85-89.
8. Ткач Д. І. Сучасна Угорщина в контексті суспільних трансформацій / Ткач Д. І. – К.: МАУП, 2004. – 480 с.
9. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти: кол. монографія / За ред. Ф. М. Рудича. – К.: МАУП, 2002. – 488 с.
10. A Cseh Köztársaság elnökének, a Lengyel Köztársaság elnökének és a Magyar Köztársaság miniszterelnökének Közös Nyilatkozata az országoknak a NATO-hoz csatlakozására vonatkozó tárgyalásokra meghívása alkalmából // Magyar Külpolitikai Évkönyv. A Külügyminisztérium Dokumentációs Főosztálya. – Bp.: Vadas, 1997. – 301-302.old.
11. A Horn Gyula Miniszterelnök által beterjesztett és az Országgyűlés által elfogadott Kormányprogram // Magyar Külpolitikai Évkönyv. A Külügyminisztérium Dokumentációs Főosztálya. – Bp.: Vadas, 1994. – 185.old.
12. A Külügyminisztérium szóbeli jegyzéke válaszul a Szlovák Köztársaság Külügyminisztériumának 1997. Szeptember 17-i jegyzékére // Magyar Külpolitikai Évkönyv. A Külügyminisztérium Dokumentációs Főosztálya. – Bp.: Vadas, 1997. – 322-324.old.
13. A Külügyminisztérium Tájékoztatása a magyar-szlovák és a magyar-román viszony magyar hivatalos megítéléséről // Magyar Külpolitikai Évkönyv. A Külügyminisztérium Dokumentációs Főosztálya. – Bp.: Vadas, 1994. – 201-202.old.
14. A Magyar Köztársaság Külügyminisztériumának Közleménye a magyar-szlovák kapcsolatokra vonatkozó álláspontjáról // Magyar Külpolitikai Évkönyv. A Külügyminisztérium Dokumentációs Főosztálya. – Bp.: Vadas, 1997. – 347-348.old.
15. Bárdi Nándor. Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete. – Pozsony: Kalligram, 2004. – 140-150.old.
16. Hamberger Judit. A magyar-szlovák viszony esélyei az MKP kormányzati helyzetének tükrében // Külpolitika – 2004. – № 1-2. – 28-29.old.
17. Hamberger Judit. «Kiscsehek» és «nagycsehek» otthon és a külpolitikában // Nemzeti identitás és külpolitika Közép-és Kelet-Európában. Budapest: Teleki László Alapítvány, 2003. – 125-158.old.
18. Horn Gyula miniszterelnök Tájékoztatása az Országgyűlés ülészakán a kormány első hetvenöt napjának tevékenységéről // Magyar Külpolitikai Évkönyv. A Külügyminisztérium Dokumentációs Főosztálya. – Bp.: Vadas, 1994. – 202-204.old.

19. Intézkedési terv-javaslat a Magyar-Szlovák kapcsolatok rendezetlen kérdéseinek megoldására // Magyar Külpolitikai Évkönyv. A Külügyminisztérium Dokumentációs Főosztálya. – Bp.: Vadas, 1997. – 307-308.old.
20. Kiss J. László: A magyar külpolitika újragondolása, avagy egy új külpolitikai stratégia keresése // MKI-tanulmányok. 2006/20.
21. Kiss J. László: Közép-Európa: «elképzelt terek» és a XXI. század kihívásai // Külügyi Szemle. 2010 / 1. – 39-62.old.
22. Kollár János: A diplomáciai információs tevékenység megújulása // Külügyi Szemle. 2010 / 1. – 123-138.old.
23. Magyar külpolitikai gondolkodás a 20. században. – Debrecen, 2006. – 85.old.
24. Magyar Külpolitikai Évkönyv 2006. Szerk.: KÜSTF-Könyvtár Dokumentációs Osztálya. – Bp., 2007. – 520. old.
25. Magyar Külpolitikai Évkönyv. A Külügyminisztérium Dokumentációs Főosztálya. – Bp.: Vadas, 1997. – 148, 150, 241, 243.old.
26. Nemzeti identitás és külpolitika az euroatlanti térségben. Szerkesztette Kiss J. László. – Budapest: Teleki László Alapítvány, 2005. – 371 old.
27. Szerződés a Magyar Köztársaság és a Szlovák Köztársaság között a Jósomszédi Kapcsolatokról és a Baráti Együttműködésről // Magyar Külpolitikai Évkönyv. A Külügyminisztérium Dokumentációs Főosztálya. – Bp.: Vadas, 1997. – 251-262.old.
28. Szerződés a Magyar Köztársaság és Románia között A Megértésről, az Együttműködésről és a Jósomszedságról // Magyar Külpolitikai Évkönyv. A Külügyminisztérium Dokumentációs Főosztálya. – Bp.: Vadas, 1997. – 262-274.old.
29. Viták a magyar-román szerződés körül // Magyarország Politikai Évkönyve. – 1997. – 220-227.old.
30. 1997. Évi XXIV Törvény a Területi önkormányzatok és közigazgatási szervek határ menti együttműködéséről // Magyar Külpolitikai Évkönyv. A Külügyminisztérium Dokumentációs Főosztálya. – Bp.: Vadas, 1997. – 175-176.old.

РЕЗЮМЕ

НОВЫЕ ПРИОРИТЕТЫ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ ВЕНГРИИ В 1994-1998 ГОДАХ: РАЗВИТИЕ И РЕАЛИЗАЦИЯ

Иллар К. Я. (Ужгород)

Статья посвящена изучению проблем и выделению перспектив развития и реализации новых приоритетов внешней политики Венгрии в 1994-1998 гг. Дана характеристика венгерско-румынским и венгерско-словацким отношениям в исследуемый период.

Ключевые слова: Украина, Венгрия, Европейский Союз, внешняя политика, концепция.

SUMMARY

DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION OF NEW FOREIGN POLICY PRIORITIES OF HUNGARY IN YEARS 1994-1998

K. Illar (Uzhhorod)

This article is devoted to the study of problems and selection of prospects and implement new foreign policy priorities of Hungary during 1994-1998. The author described the Hungarian-Romanian and Hungarian-Slovak relations in the study period.

Keywords: Ukraine, Hungary, European Union, foreign policy, concept.